

**STRATEGIJA RAZVOJA SISTEMA SOCIJALNE I
DJEČJE ZAŠTITE
2013-2017. godine**

Podgorica, jun 2013. godine

Sadržaj:

UVOD	3
POLAZNE OSNOVE.....	3
SISTEM SOCIJALNE I DJEČJE ZAŠTITE	4
OSNOVNI RAZLOZI REFORME	11
PRINCIPI REFORME	11
STRATEŠKI PRAVCI RAZVOJA.....	12
CILJEVI RAZVOJA	17
Osnovni cilj	17
Posebni ciljevi.....	17
OČEKIVANI ISHODI REALIZACIJE STRATEGIJE	21
REALIZACIJA I PREISPITIVANJE STRATEGIJE	21
AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2013-2014.....	23

UVOD

Crna Gora kao pravna i demokratska država organizovana je tako da ima viziju društva kao humanog, ekonomski stabilnog i funkcionalnog, zasnovanog na principima decentralizacije i participativnog odlučivanja sa visokim stepenom zaštite ljudskih prava i sloboda. U takvom društvu, djelovanje svih sistema zaštite i podrške, uključujući i socijalnu i dječju zaštitu, treba da bude zasnovano na potrebama pojedinca, uz ravnopravno učešće državnog, lokalnog, privatnog, nevladinog sektora i samih građana.

Kao članica Ujedinjenih nacija (UN) i Savjeta Evrope, Crna Gora reformu sistema socijalne i dječje zaštite mora razvijati imajući u vidu prava, normative i standarde utvrđene u međunarodnim dokumentima: Povelji o osnovnim pravima, Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Revidiranoj Evropskoj socijalnoj povelji, Dodatnom protokolu Evropskoj socijalnoj povelji, Protokolu o izmjenama Evropske socijalne povelje, Međunarodnoj konvenciji o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvenciji o pravima djeteta i Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom.

Na koncipiranje sistema socijalne i dječje zaštite, uticali su takođe Milenijumski razvojni ciljevi UN i dokument UN "Svijet po mjeri djeteta". Crna Gora ima političku obavezu da sprovodi i u praksi implementira brojne deklaracije usvojene na specijalnim zasjedanjima Generalne skupštine UN i Savjeta Evrope.

Vlada Crne Gore u procesu preuzimanja neophodnih aktivnosti na poboljšanju socijalno-ekonomskog položaja građana, posebno lica koja imaju potrebu za uslugama i podrškom u oblasti socijalne i dječje zaštite, je usvojila Strategiju razvoja socijalne i dječje zaštite za period 2008-2012. godine. Po isteku perioda na koji se ova strategija odnosila, Vlada Crne Gore pristupila je izradi nove Strategije razvoja socijalne i dječje zaštite, za period 2013-2017. godine.

U ovoj Strategiji u neophodnoj mjeri korišćeni su termini koji su postojali u Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti («Službeni list CG», broj 78/05), obzirom na to da je taj zakon bio u primjeni u vrijeme analize stanja za potrebe izrade ove strategije i navođenja podataka o pravima u sistemu socijalne i dječje zaštite. Termini iz navedenog zakona nisu usklađeni sa savremenom terminologijom u oblasti socijalne i dječje zaštite. U dijelovima Strategije koji se ne odnose na navedeni zakon, korišćena je savremena terminologija, u skladu sa novim Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti («Službeni list CG», broj 27/13).

POLAZNE OSNOVE

Cilj socijalne i dječje zaštite je unaprijeđenje kvaliteta života i osnaživanje za samostalan i produktivan život pojedinca i porodice.

Zaštita porodice i pojedinca zahtijeva bolji pristup, targetiranje i adekvatnost materijalnih davanja, kao i poboljšanje monitoringa i praćenja potreba za materijalnim davanjima. Stalan rast broja korisnika materijalnog obezbjeđenja pokazuje da upravo ovaj mehanizam predstavlja "prvu pomoć" ugroženima u periodu krize i neposredno nakon nje.

Vlada Crne Gore je i prije nego su se efekti globalne finansijske krize osjetili u Crnoj Gori bila usmjerena na reformu sistema socijalne i dječje zaštite, sa ciljem jačanja socijalne kohezije u zemlji. Prioritet je dat uspostavljanju mehanizama koji garantuju adekvatan nivo socijalne zaštite, jednake mogućnosti za sve građane, zaštitu najranjivijih grupa, kao i razvijanje mehanizama zabrane socijalnog isključivanja i diskriminacije.

SISTEM SOCIJALNE I DJEČJE ZAŠTITE

Prava u sistemu socijalne i dječje zaštite

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti¹ propisivao je osnovna prava iz socijalne i dječje zaštite: materijalno obezbjeđenje porodice, ličnu invalidninu, njegu i pomoć drugog lica, smještaj u ustanovu, smještaj u drugu porodicu, pomoć za vaspitanje i obrazovanje djece i mladih sa posebnim potrebama, zdravstvenu zaštitu, jednokratnu novčanu pomoć, oprema za novorođeno dijete, dodatak za djecu, naknada po osnovu rođenja djeteta, naknada zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena i odmor i rekreacija djece.

Prema podacima Ministarstva rada i socijalnog staranja, u aprilu 2013. godine, pravo na materijalno obezbjeđenje porodice ostvarivalo je 15.348 porodica sa 46.563 članova; pravo na ličnu invalidninu ostvarivalo je 1.792 lica; pravo na njegu i pomoć ostvarivalo je 8.256 lica. Pravo na smještaj u ustanovu ostvarivalo je 904 lica, smještaj u drugu porodicu 412 lica, zdravstvenu zaštitu 2.043 lica.

Visina materijalnog obezbjeđenja za porodicu koja nema prihod iznosi mjesečno: za jednočlanu porodicu 63,50 €; za porodicu sa dva člana 76.20€; za porodicu sa tri člana 91,50 €; za porodicu sa četiri člana 108,00 €; za porodicu sa pet i više članova 120,70 €. Visina lične invalidnine iznosi mjesečno 108,00€, njege i pomoći drugog lica 63,00€, smještaja u ustanovu 140€-450€ (u zavisnosti od vrste ustanove).

Prema podacima prikupljenim za potrebe izrade ove strategije, postoje značajne razlike u pogledu siromaštva stanovništva sjevernog i južnog dijela Crne Gore. Ako uzmemo obuhvat stanovništva materijalnim obezbjeđenjem porodice, kao jedan od bitnih indikatora siromaštva,

¹ «Službeni list CG», broj 78/05

onda podaci pokazuju da je u sjevernim opštinama obuhvat od 8,18% do 18,84%, dok je u primorskim opštinama od 1,53% do 3,24%.

Prema podacima Ministarstva rada i socijalnog staranja, u aprilu 2013. godine, pravo na opremu za novorođeno dijete ostvarivalo je 481 korisnika, pravo na dodatak za djecu ostvarivalo je 11.309 porodica sa 21.659 djece, naknadu po osnovu rođenja djeteta i naknada zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena 5.139 korisnika, kao i odmor i rekreaciju djece, 3.400 korisnika na godišnjem nivou.

Visina dodatka za djecu mjesečno iznosi: za korisnika materijalnog obezbjeđenja 19,00€; za dijete sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, koje se može osposobiti za samostalan život i rad 25,50 €; za dijete sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, koje se ne može osposobiti za samostalan život i rad 31,80 € i za dijete bez roditeljskog staranja 31,80 €. Visina oprema za novorođeno dijete iznosi 105 €.

Novim Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti, («Službeni list CG», broj 27/13) propisano je da su prava iz socijalne i dječje zaštite osnovna materijalna davanja i usluge socijalne i dječje zaštite.

Institucionalni kapaciteti sistema

Djelatnost socijalne i dječje zaštite obavljaju ustanove socijalne i dječje zaštite.

Po novom Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, ustanova je pravno lice koje samostalno obavlja djelatnost za koju je osnovana, na način i pod uslovima utvrđenim zakonom, aktom o osnivanju i statutom ustanove. Ustanovu može osnovati država, opština ili drugo pravno i fizičko lice. Ustanova čiji je osnivač država ili opština osniva se kao javna ustanova. Javne ustanove su: 1) centar za socijalni rad; 2) ustanova za djecu i mlade; 3) ustanova za odrasla i stara lica; 4) ustanove za odmor i rekreaciju. Javne ustanove pružaju usluge podrške za samostalni život, savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge i obavljaju poslove smještaja: djece sa poremećajima u ponašanju, djece bez roditeljskog staranja, djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, djece sa smetnjama u razvoju, odraslih lica sa invaliditetom, odraslih i starih lica sa psihijatrijskim stanjima, starih lica i lica koja su liječena od bolesti zavisnosti od droga, kao i druge poslove u skladu sa zakonom; odmora i rekreacije za dijete korisnika materijalnog obezbjeđenja i za dijete smješteno u ustanovu ili na porodičnom smještaju-hraniteljstvu. Takođe, po novom Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, djelatnost u oblasti socijalne i dječje zaštite, odnosno pojedine usluge može pružati i organizacija, preduzetnik, privredno društvo i fizičko lice, u skladu sa zakonom.

Centar za socijalni rad: 1) obavlja procjenu stanja, potreba, snaga i rizika korisnika i drugih lica značajnih za korisnika; procjenu podobnosti staraoca, hranitelja i usvojioca; izradu i praćenje individualnih planova usluga; 2) rješava u prvom stepenu o zahtjevima za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite; 3) preduzima mjere, pokreće i učestvuje u sudskim i drugim postupcima; 4) vodi evidencije i stara se o čuvanju dokumentacije korisnika; 5) pokreće, razvija i učestvuje u realizaciji strategija, planova i programa koji doprinose zadovoljavanju potreba građana i sarađuje sa organima državne uprave, opštine i drugim organizacijama u oblasti socijalne i dječje zaštite na teritoriji opštine za koju je osnovan; 6) obezbjeđuje pripravnost s ciljem vršenja neodložnih intervencija.

Organizovano je deset centara za socijalni rad koji pokrivaju 21 opštinu. Od deset centara za socijalni rad, tri centra za socijalni rad pokrivaju jednu opštinu (Herceg Novi, Rožaje i Plav), dok su ostali meĐuopštinski.

U toku je sveobuhvatna reforma centara za socijalni rad, u smislu njihove reorganizacije, standardizacije, kao i uvoĐenja savremenih metoda rada.

Od ukupno 290 zaposlenih u centrima za socijalni rad, 55,9% su stručni radnici, 44,1% administrativni i tehnički radnici. Odnos stručnih radnika u odnosu na ostale zaposlene je u proseku 32, 4% zaposlenih ili 1:3. To ukazuje na nepovoljnu strukturu zaposlenih u centrima, jer je svaki treći zaposleni stručni radnik. Poslovi i zadaci koji su u nadležnosti centra za socijalni rad zahtijevaju da odnos bude bitno različit: da na najmanje 2 stručna radnika koji su angažovani u direktnom radu sa korisnicima doĐe jedan zaposlen na drugim poslovima – uključujući pravne, poslove planiranja i razvoja i administrativno i tehničko osoblje.²

Smještaj djece i mladih ostvaruje se u ustanovama socijalne i dječje zaštite koje osniva država. Za kategorije djece kojima se nije mogao obezbijediti smještaj u ustanovama u Crnoj Gori, obezbjeĐivao se smještaj u ustanovama van Crne Gore. U ustanovama van Crne Gore u aprilu 2013. godine bilo je na smještaju 77 djece i odraslih lica.

Smještaj djece bez roditeljskog staranja ostvaruje se u JU Dječji dom “Mladost” u Bijeloj. U aprilu 2013. godine u ustanovi bilo je na smještaju 123 djece.

Smještaj djece i mladih sa poremećajem u ponašanju ostvaruje se u JU Centar za djecu i mlade “Ljubović” u Podgorici. U aprilu 2013. godine u ustanovi bilo je na smještaju 22 djece.

JU Zavod “Komanski most” u Podgorici je ustanova za smještaj odraslih lica sa intelektualnim invaliditetom. U ovoj ustanovi nalaze se i odrasla i stara lica što predstavlja veliki problem za adekvatno zbrinjavanje ovih kategorija. U aprilu 2013. godine u ovoj ustanovi bilo je na smještaju 116 korisnika, od kojih četvoro djece.

Po novom Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti javne ustanove koje obavljaju poslove smještaja djece, mladih, odraslih i starijih lica transformisaće se s ciljem razvoja usluga podrške za samostalni život, savjetodavno-terapijskih, odnosno socijalno-edukativnih usluga, u skladu sa planom transformacije koji donosi nadležni organ državne uprave.

Smještaj odraslih lica sa invaliditetom i starih lica ostvaruje se u ustanovi za smještaj odraslih lica sa invaliditetom i starih lica. Posljednji period karakteriše povećan broj zahtjeva za institucionalni smještaj starih lica, čemu postojeći kapaciteti ne mogu da odgovore. TakoĐe, ovi kapaciteti su neodgovarajući za različite kategorije korisnika, zbog čega je neophodno osnivati nove ustanove, ali prostorno bolje rasporeĐene po regionima i lokalnim zajednicama. U aprilu

² Izvor: Izvještaj o kapacitetima centara za socijalni rad u Crnoj Gori – Izazovi i mogućnosti reorganizacije, standardizacije i unaprijeĐenja stručne prakse; UNICEF Podgorica; prof. dr Nevenka Žegarac; oktobar 2011. godine.

2013. godine u ustanovi JU Dom starih „Grabovac“ u Risnu bilo je na smještaju 254 lica, a u ustanovi JU Dom starih „Bijelo Polje“ u Bijelom Polju 116 lica.

Odmor i rekreaciju djece korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice i djece bez roditeljskog staranja ostvaruje se u JU »Lovćen« – Bečići.

Porodični smještaj je oblik zaštite koji osigurava interes djeteta i zaštitu i boravak u porodičnom okruženju. Navedenim zakonom propisana je naknada za smještaj djeteta u porodicu koja je određena u visini cijene smještaja u ustanovu socijalne i dječje zaštite (200€), kao i posebna naknada licu kod kojeg je dijete smješteno u iznosu od 30% od cijene smještaja za jedno dijete. Dijete na porodičnom smještaju ima pravo na dodatak za djecu, u visini 31,80€. Na porodičnom smještaju nalazi se 412 djece. Porodični smještaj je zastupljen pretežno kao smještaj u srodničke porodice. Nesrodnički porodični smještaj je nedovoljno razvijen.

Usluge socijalne i dječje zaštite

Pregled usluga socijalne zaštite u Crnoj Gori u 2012. godini³

Usluge socijalne zaštite u lokalnim zajednicama, kada se posmatraju po ciljnim grupama, u najvećem broju odnose se na stare (21.9%), djecu sa smetnjama u razvoju (20.3%) i osobe sa invaliditetom (17.2%), korisnike psihoaktivnih supstanci i žrtve porodičnog nasilja (ukupno 17.2%). Usluge za djecu, mlade i žene su nedovoljno razvijene.

Registrovano je 28 lokalnih usluga socijalne zaštite za stare, a najviše je usluga pomoći u kući (22 usluge). Ukupan broj korisnika usluge pomoći u kući je 1189, dok je dnevnim centrima/boravcima obuhvaćeno 133 korisnika. Identifikovano je 26 usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u 9 opština. Prema dostupnim podacima, u Crnoj Gori postoji 6 javnih ustanova dnevnih centara za djecu sa smetnjama u razvoju. Identifikovane su 22 usluge za osobe sa invaliditetom. Od toga, šest je usluga personalne asistencije, tri pomoći u kući, sedam savjetodavno-terapijskih, dvije posredovanje u zapošljavanju i jedan dnevni boravak. Registrovano je 12 usluga za korisnike psihoaktivnih supstanci. Takođe, identifikovano je 10 usluga za žrtve porodičnog nasilja, a visoka koncentracija ovih usluga je u sjevernom regionu zahvaljujući aktivnosti nevladinog sektora i javnih ustanova. Identifikovano je šest usluga za

³ Korišteni su podaci iz „Pregleda usluga socijalne zaštite u Crnoj Gori u 2012. godini“, Danilo Vuković, UNDP, 2012. Anketiranje je sprovedeno tokom jula 2012. godine, a tokom septembra mjeseca sprovedena je logička kontrola upitnika i dopunjeni su nedostajući podaci. Učesnici u istraživanju bili su lokalne ustanove i organizacije koje se bave pružanjem usluga socijalne zaštite, centri za socijalni rad, ustanove socijalne zaštite, nevladine organizacije i opštinske organizacije Crvenog krsta. Istraživanjem nisu obuhvaćene aktivnosti crkvenih organizacija. Na osnovu istraživanja kreirana je *Baza podataka o lokalnim uslugama socijalne zaštite u Crnoj Gori*, koja sadrži podatke o 127 lokalnih usluga u 17 opština: Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Herceg Novi, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Plav, Pljevlja, Podgorica, Rožaje, Šavnik, Tivat i Ulcinj. Iz preostale četiri opštine (Plužine, Žabljak, Kolašin i Andrijevica) nisu dobijeni odgovori na poslate upitnike.

djecu, a sve usluge sprovode nevladine organizacije, osim programa asistenata u nastavi koji sprovodi opština Plav. Evidentirano je sedam usluga za mlade, sve usluge pružaju nevladine organizacije i među njima ima usluga socijalne zaštite kao što je stanovanje uz podršku ili povjerljiva telefonska linija za djecu, ali i šire koncipiranih usluga iz domena omladinske politike, kao što su usluge obuke za omladinske aktiviste. Postoji i sedam usluga za roditelje, a najveći dio iz ove grupe usluga predstavljaju različiti oblici podrške samohranim roditeljima. Pružaju se četiri usluge za žene, kao i usluge za porodicu, roditelje i žrtve porodičnog nasilja koje se takođe bave ženama. Registrovane su dvije usluge za LGBT osobe, koje se pružaju u Podgorici.

Od registrovanih 127 usluga, najviše njih pružaju nevladine organizacije (103 ili 80%). Javne ustanove pružaju 15 usluga, opštinske organizacije Crvenog krsta 9, dok jednu uslugu pruža lokalna samouprava.

Ukupan broj korisnika lokalnih usluga socijalne zaštite, koji su registrovani u istraživanju UNDP-a, iznosi 7.132. Od ovog broja 80% ili 5.715 korisnika spada u projekte nevladinih organizacija, dok javne ustanove opslužuju 692 korisnika ili 9.7%, Crveni krst pruža usluge za 685 ili 9.6% korisnika, a opštine za 40 korisnika.

Usluge su identifikovane u 17 opština, dok u četiri (Plužine, Žabljak, Kolašin i Andrijevića) nisu identifikovane. U Podgorici i Nikšiću identifikovano je 40% registrovanih usluga. Ovako visok udio u broju usluga odgovara i u djelu u ukupnom stanovništvu ove dvije lokalne zajednice (42%).

Pregled usluga iz dječje zaštite u Crnoj Gori⁴

Upoređivanjem podataka može se konstatovati da se od 2007. godine broj djece na institucionalnom smještaju smanjuje.

Usluge dnevnih, odnosno poludnevnih boravaka koristi 133 korisnika – djece i omladine. Usluge personalnih, kao i asistenata u nastavi za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, koja su u redovnom obrazovnom sistemu, obezbjeđuju se kroz projekat *Javni radovi*, Zavoda za zapošljavanje. Usluga stanovanje uz podršku, izuzev u Podgorici i to samo za četvoro mladih koji su napustili Dom u Bijeloj, nije razvijena ni u jednoj drugoj opštini. Prema informacijama dobijenim iz centara za socijalni rad, evidentirano je 859 djece u sukobu sa zakonom (stopa od 5,90 na 1.000 djece). Ova problematika je najizraženija u opštinama na primorju, gde je stopa 10,87 i visoko je iznad nacionalnog prosjeka, dok je stopa najniža u opštinama centralnog dijela

⁴ Istraživanje je sprovedeno u okviru projekta "Reforma sistema socijalne i dječje zaštite Crne Gore: Unapređenje socijalne inkluzije" koje u partnerstvu realizuju Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete i kancelarije UNDP i UNICEF Crne Gore. U ovom dijelu su navedeni najrelevantniji nalazi ovog istraživanja, preliminarno obrađeni u aprilu 2013. godine.

Crne Gore - 4,18. U tri od šest opština na primorju⁵ pojava djece ulice je naročito izražena u toku ljetnje (turističke) sezone i najviše je djece, pripadnika romske populacije. Centar za socijalni rad je često u situaciji da ne može adekvatno zaštititi ovu djecu kao žrtve eksploatacije, već ih zbog nedostatka adekvatnih mjera smještaju u JU Centar za djecu i mlade „Ljubović“. Usluge SOS telefona za žene i djecu žrtve nasilja razvijene su u 8 opština Crne Gore i iste realizuju NVO. Usluge privremenog skloništa za žrtve nasilja u porodici pruža Javna ustanova „Centar za podršku djeci i porodici“ u Bijelom Polju za opštine na sjeveru. Postoji još 5 skloništa u kojima usuge obezbjeđuju NVO.

Zaključci u vezi sa razvojem usluga socijalne i dječje zaštite

Može se zaključiti da su usluge u zajednici nedovoljno razvijene. Ovo se prvenstveno odnosi na usluge koje podržavaju ostanak korisnika u porodičnom okruženju: dnevni boravci za djecu sa smetnjama razvoju, dnevni boravci i klubovi za stara lica; kao i prihvatilišta i prihvatne stanice, sigurne kuće za žrtve zlostavljanja i trgovine ljudima, kapaciteti za privremeni smještaj starih, stanovanje uz podršku za odrasla lica sa invaliditetom i djecu i mlade bez roditeljskog staranja po prestanku smještaja. Postoji porast potreba za uslugama socijalne i dječje građana, ali i nedovoljni kapacitet centra za socijalni rad. Postoje osnovi za zaključak da nije realno da se u okviru centra za socijalni rad, kao službe u kojoj prije svega treba obavljati poslove iz okvira javnih ovlašćenja, može odvijati i više raznorodnih funkcija, među kojima je i pružanje direktnih usluga u zajednici. U narednom periodu ostaje kao otvoreno pitanje odvajanje poslova iz okvira javnih ovlašćenja i pružanje usluga u zajednici, u centrima za socijalni rad. Centar za socijalni rad treba da se pozicionira kao moderna, reformisana služba u zajednici.

Okruženje u kojem sistem djeluje i baze podataka

Sistem socijalne i dječje zaštite je relativno slabo povezan sa drugim sistema. Međuresorska saradnja na državnom nivou i saradnja sistema na lokalnom nivou je nedovoljna, posebno kada je u pitanju zaštita naročito osjetljivih grupa.

Informacioni sistem, kao osnova za brže i efikasnije ostvarivanje prava, posebno kada je riječ o materijalni davanjima, nije dovoljno razvijen. Evidencija podataka u oblasti socijalne i dječje zaštite, s fokusom na djelatnost centra za socijalni rad i ustanova za smještaj, odvijala se na nivou nepotpunog statističkog bilježenja činjenica. Razlikovanje prava, oblika zaštite, mjera i usluga je bilo nejasno, a njihovi sadržaji su bili podložni različitim interpretacijama pa se moglo sumnjati u objektivnost i valjanost praćenja u socijalnoj i dječjoj zaštiti i izvještavanja o ovoj oblasti.

⁵ Bar, Ulcinj i Budva

Odnos između evidencije, izvještavanja, praćenja, planiranja i istraživačkog rada nije bio uspostavljen.

Nejednoobrazno bilježenje podataka, te odsustvo standarda u registrowanju sadržaja koji su uključeni u predmet evidencije i izvještavanja, kao i neprilagođenost podataka za automatsku obradu su razlozi što je korišćenje evidencije za praćenje, izvještavanje i istraživanje bilo redukovano na minimalan broj pokazatelja.

U postojećem sistemu socijalne i dječje zaštite, još uvijek nije uspostavljen efikasan sistem evidencije, kao ni baze podataka. Nedostaci se prije svega odnose na: nedefinisanost indikatora za prepoznavanje socijalnih grupa kojima su najpotrebniji različiti vidovi materijalne i druge podrške; nepostojanje informacionog sistema socijalne zaštite i jedinstvene baze podataka o korisnicima prava, odnosno usluga socijalne i dječje zaštite; nepostojanje valjanog sistema praćenja i analize potreba stanovništva za određenim vidovima socijalne zaštite, kao i nepostojanje valjanog sistema procjene preduzetih odnosno sprovedenih mjera.

U Ministarstvu rada i socijalnog staranja postoji Direktorat za informatičke i statističko-analičke poslove, koji posjeduje baze podataka o korisnicima materijalnog obezbjeđenja i prava na dodatak za djecu, formirane na osnovu podataka dostavljenih iz centara za socijalni rad.

Od januara 2013. godine u upotrebi je elektronska baza podataka dječje zaštite, koju koriste centri za socijalni rad. Ministarstvo rada i socijalnog staranja ima pristup podacima radi analize stanja i potreba korisnika. Baza podataka dječje zaštite omogućila je jednoobrazno elektronsko bilježenje podataka, a na kraju svake kalendarske godine izračunava vrijednosti pedeset pokazatelja (indikatora) važnih za reformu sistema dječje zaštite.

Finansiranje

Sistem finansiranja i planiranja finansijskih sredstava je centralizovan i sva prava se finansiraju iz državnog budžeta, osim manjih sredstava koje obezbjeđuje lokalna samouprava za materijalna davanja i razvoj usluga u zajednici.

Trenutna sredstva su stabilna ali nedovoljna za održavanje kvaliteta postojećih usluga i razvoj novih usluga. Iz tog razloga potrebno je obezbijediti dodatne izvore finansiranja, kao što su veće finansijsko učesće države, lokalne samouprave, kao i lično učesće korisnika u pokrivanju troškova usluga.

Tekuća reforma sistema socijalne i dječje zaštite

Strategija razvoja socijalne i dječje zaštite za period 2008-2012. godine bila je osnov za projekat „Reforma sistema socijalne zaštite: Unapređenje socijalne inkluzije“, koji se realizuje iz sredstava Evropske unije (IPA 2010), a sprovode je Ministarstvo rada i

socijalnog staranja i Ministarstvo prosvjete, uz podršku Evropske komisije, UNDP-a, UNICEF-a i Dominus-a⁶. Projekat je sa realizacijom zvanično počeo u januaru 2011.godine, a planirano je da traje do jula 2014.godine.

U okviru navedenog projekta, između ostalog donijet je novi Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koji je usklađen sa međunarodnim standardima. Predviđeno je osnivanje Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu, koji će igrati važnu ulogu u unaprjeđenju i profesionalizaciji sistema socijalne i dječje zaštite. Novim Zakonom je predviđeno i formiranje novog odjeljenja u Ministarstvu rada i socijalnog staranja za planiranje, koordinaciju i finansijsku podršku razvoju usluga na nivou lokalne zajednice. Izrađeni su važni strateški dokumenti koji postavljaju pravac reformi sistema socijalne i dječje zaštite u narednih nekoliko godina: Strategija razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori (2012-2016.), Strategija razvoja socijalne zaštite starih lica (2013-2017.) i Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite (2013-2017.).

Ustanovljena je osnova za vođenje evidencije, prikupljanje i analizu podataka i planiranje na osnovu jasnih pokazatelja, uvođenjem elektronske baze podataka dječje zaštite, koja je u upotrebi od januara 2013. godine. Započeta je sveobuhvatna reforma centara za socijalni rad kako bi se unaprijedio njihov rad i profesionalna podrška koju pružaju porodicama i djeci.

Razvijene su procedure i kriterijumi za finansijsku i stručnu podršku pružanju usluga na nivou lokalne zajednice, i pilotirane su u devet crnogorskih opština. Do sada je podržano 17 usluga socijalne zaštite. Te usluge koristi 1.450 osoba (starih lica, lica sa invaliditetom, žrtava nasilja, samohranih roditelja). Otvoren je internet portal www.inkluzija.me za razmjenu iskustava, znanja i informacija među pružaocima usluga, korisnicima i ostalim akterima. Kroz podržane usluge socijalne zaštite zaposleno je 60 lica, od čega 14 lica sa invaliditetom.

Planirano je da izgradnja prve male grupne kuće za djecu sa smetnjama u razvoju bez roditeljskog staranja počne u drugoj polovini 2013. godine.

U četiri opštine usvojeni su lokalni planovi za socijalnu inkluziju na osnovu jedinstvenih procedura za procese izrade, javne rasprave, i usvajanja planova. Izrada je u toku u još jedanaest opština. Lokalni planovi akcije za djecu usvojeni su u sedam opština.

OSNOVNI RAZLOZI REFORME

Osnovni razlozi za reformu sistema socijalne i dječje zaštite su:

- 1) Sistem socijalne i dječje zaštite je u najvećem dijelu centralizovan;
- 2) Procedure za ostvarivanje prava su komplikovane i podrazumijevaju veliki broj dokaza koje mora da obezbijedi korisnik zbog nerazvijenosti informatičkog sistema;

⁶ Realizacija projektne komponente „Servisi inkluzivnog obrazovanja“, koju je Ministarstvo prosvjete sprovelo uz ekspertsku podršku konzorcijuma Dominus, završena je u martu 2013. godine.

- 3) Broj obuhvaćenih korisnika različitim uslugama socijalne i dječje zaštite je nedovoljan u odnosu na potrebe;
- 4) Položaj građana i korisnika u sistemu socijalne i dječje zaštite je pasivan;
- 5) Mreža usluga u sistemu socijalne i dječje zaštite je nedovoljno razvijena i usmjerena na materijalna davanja i institucionalni smještaj;
- 6) Usluge koje pruža nevladin sektor, pravna i fizička lica, nijesu dovoljno razvijene, a sredstva budžeta države često su im nedostupna;
- 7) Saradnja i razmjena iskustava između pružalaca usluga u sistemu socijalne i dječje zaštite je nedovoljna;
- 8) Nivo znanja stručnih radnika je neujednačen i neophodno je obezbijediti sticanje specijalizovanih znanja;
- 9) Usaglašavanje sa međunarodnim dokumentima i preuzetim obavezama Crne Gore.

PRINCIPI REFORME SOCIJALNE I DJEČJE ZAŠTITE

Socijalna i dječija zaštita se zasniva na

Principima

- 1) **Uvažavanja integriteta i dostojanstva korisnika** socijalne i dječje zaštite koje se zasniva na socijalnoj pravdi, odgovornosti i solidarnosti, koja se pruža uz poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta, bezbjednosti, kao i uz uvažavanje moralnih, kulturnih i religijskih ubjeđenja, u skladu sa zajemčenim ljudskim pravima i slobodama.
- 2) **Zabrane diskriminacije korisnika** po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, vjeroispovijesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredjeljenja, imovnog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, prirode socijalne isključenosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili drugog ličnog svojstva.
- 3) **Informisanja korisnika** o svim podacima koji su značajni za utvrđivanje njegovih socijalnih potreba i ostvarivanje prava, kao i o tome kako te potrebe mogu biti zadovoljene.
- 4) **Individualnog pristupa korisniku** u pružanju prava iz socijalne i dječje zaštite.
- 5) **Aktivnog učestvovanja korisnika** u kreiranju, izboru i korišćenju prava iz socijalne i dječje zaštite koji se zasniva na učestvovanju u procjeni stanja i potreba i odlučivanju o korišćenju potrebnih usluga.
- 6) **Uvažavanja najboljeg interesa korisnika** u ostvarivanju prava iz socijalne i dječje zaštite.
- 7) **Prevenције institucionalizacije i dostupnosti usluga u najmanje restriktivnom**

okruženju uvijek kada za to postoje uslovi u njihovim domovima ili lokalnoj zajednici kroz vaninstitucionalne oblike zaštite, koje osiguravaju različiti pružaoci usluga, sa ciljem poboljšanja kvaliteta života korisnika i njegove socijalne uključenosti.

- 8) **Pluralizma usluga i pružalaca usluga** socijalne i dječje zaštite koje obavljaju i organizacije civilnog društva i druga pravna i fizička lica.
- 9) **Partnerstva i udruživanja** različitih nosilaca djelatnosti i programa , posebno na lokalnom nivou u cilju dostupnosti usluga u najmanje restriktivnom okruženju i prevencije institucionalizacije.
- 10) **Transparentnosti** u pogledu informisanja javnosti o socijalnoj i dječjoj zaštiti u sredstvima javnog informisanja, kao i na druge načine, u skladu sa zakonom.

STRATEŠKI PRAVCI RAZVOJA

Osnovni pravci razvoja sistema socijalne i dječje zaštite polaze od postignutog stepena razvoja socijalne i dječje zaštite, analize postojećeg stanja i sagledavanja aktuelnih potreba u sistemu, kao i od međunarodnih standarda i preporuka međunarodnih organizacija.

Sistem socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori razvijaće se kroz sledeće strateške pravce:

- 1) Definisane razvojne politike socijalne i dječje zaštite povezane sa drugim sistemima i djelatnostima u društvu i harmonizovane sa međunarodnim propisima i standardima, usmjerene na prevenciju socijalnih problema;
- 2) Decentralizaciju sistema socijalne i dječje zaštite;
- 3) Učešće građana i korisnika u odlučivanju o sredstvima i načinima za zadovoljavanje potreba;
- 4) Efikasnija materijalna davanja u socijalnoj i dječjoj zaštiti;
- 5) Obezbeđivanje kvalitetnih usluga u socijalnoj i dječjoj zaštiti.

Definisanje razvojne politike socijalne i dječje zaštite

Pravovremena i djelotvorna zaštita osjetljivih grupa obezbeđuje se izgradnjom politike socijalne i dječje zaštite, koja prevenira nastanak socijalnih problema u društvu usaglašenim djelovanjem različitih sistema (socijalne i dječje zaštite, zdravstvene zaštite, zapošljavanja, obrazovanja, pravosuđa i dr).

Osnovni preventivni mehanizmi obuhvataju razvoj resursa za očuvanje i unaprjeđenje kvaliteta života građana kao i njihovo pravovremeno informisanje i edukovanje o načinima i mogućnostima za korišćenje resursa u zajednici.

Politika socijalne i dječje zaštite treba u većoj mjeri da bude proaktivna, što je moguće postići organizovanim i usaglašenim pristupom različitih sistema, što podrazumijeva i zajedničko djelovanje svih resora, kako na državnom tako i na lokalnom nivou.

Politiku u oblasti socijalne i dječje zaštite uključuje aktivnosti Skupštine Crne Gore, Vlade Crne Gore, Ministarstva rada i socijalnog staranja, drugih relevantnih ministarstva i lokalnih samouprava, kao i organizacija civilnog društva, u preispitivanju i restrukturiranju sistema socijalne i dječje zaštite kroz:

- a. Izradu usaglašenih strateških i akcionih planova u užim oblastima koje imaju za cilj zaštitu lica sa invaliditetom, starih lica, žrtvama nasilja u porodici i sl.;
- b. Usaglašavanje aktivnosti koje se definišu različitim strateškim dokumentima u promovisanju zdravih stilova života, informisanja i edukovanja građana za unapređivanje kvaliteta sopstvenog života;
- c. Razvoj resursa za unapređenje kvaliteta života i osnaživanje za samostalan i produktivan život pojedinaca i porodice i umanjenje ili otklanjanje zavisnosti od socijalnih službi, kroz donošenje programa preventivnih aktivnosti u svim oblastima.

Decentralizacija sistema socijalne i dječje zaštite

Približavanje zemalja u tranziciji Evropskoj uniji snažno je podstaklo procese decentralizacije u mnogim zemljama Istočne Evrope. Pred izazovom decentralizacije u ovoj oblasti nalazi se i Crna Gora.

Iako decentralizacija, u principu, može donijeti dobrobit građanima, neophodno je imati u vidu iskustva nekih zemalja u kojima je proces decentralizacije doveo do zastoja u ostvarivanju prava građana u sistemu socijalne i dječje zaštite i nije doveo do poboljšanja položaja grupa u riziku. Naime, osnovna pretpostavka za uspješnu decentralizaciju podrazumijeva dovoljno razvijene demokratske institucije, razvijeno građansko društvo, adekvatne administrativne kapacitete lokalnih samouprava i razvijene kontrolne mehanizme. Ako se to ima u vidu, onda je jasno da procesu decentralizacije treba pristupiti obazrivo i postepeno.

Decentralizacija podrazumijeva uključivanje i drugih aktera, pored države, u pružanju usluga: nevladinih organizacija, privatnog sektora, kao i građana.

Proces decentralizacije socijalne i dječje zaštite ne znači da sve funkcije i prava treba da budu decentralizovane.

Delegiranje pojedinih funkcija na lokalni nivo moguće je sprovesti jedino u oblasti socijalnih usluga u zajednici. Prava na materijalna davanja moraju se obezbijediti svim građanima, bez obzira u kojoj lokalnoj zajednici žive, na državnom nivou.

Jedan broj usluga socijalne i dječje zaštite mogu pružati različiti pružaoci usluga (organizacije, preduzetnik, privredno društvo i fizičko lice), i to:

- 1) **usluge podrške za život u zajednici** (dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalnu asistenciju, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik);
- 2) **savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge** (savjetovanje, terapiju, medijaciju, SOS telefon);
- 3) **usluge smještaja** (smještaj u ustanovu socijalne i dječje zaštite, smještaj u prihvatilište-sklonište).

U skladu sa novim Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti, smještaj u ustanovu obezbjeđuje se djeci i mladima, trudnici, samohranom roditelju sa djetetom do navršene treće godine života, licu sa invaliditetom i starom licu kojima se ne može obezbijediti ili nije u njegovom najboljem interesu ostanak u porodici ili usluge podrške za život u zajednici ili porodični smještaj-hraniteljstvo ili porodični smještaj. Smještaj djeteta u ustanovu obezbjeđuje se u slučaju kada centar za socijalni rad ustanovi da se ne može obezbijediti ostanak djeteta u porodici, kroz pružanje podrške porodici, odnosno ne može se obezbijediti porodični smještaj-hraniteljstvo, odnosno nije u najboljem interesu djeteta. Djetetu mlađem od tri godine života ne obezbjeđuje se smještaj u ustanovu.

Smještaj u ustanovu pruža se korisniku tako da obezbjeđuje pripremu za njegov povratak u biološku porodicu, odlazak u drugu porodicu, odnosno pripremu korisnika za samostalan život.

Učešće građana i korisnika u odlučivanju o sredstvima i načinima za zadovoljavanje potreba

Neophodno je obezbijediti mehanizme koji će omogućiti aktivno učešće korisnika u procesu odlučivanja o načinima zadovoljenja njihovih potreba. Aktivno učešće korisnika uticaće na veću transparentnost i efikasnost sistema. Participacija korisnika u procesu donošenja odluka omogućiće građanima da se, kao interesne grupe, aktivnije uključe u procese razvoja usluga na lokalnom nivou.

Jedan od značajnih faktora daljeg razvoja sistema socijalne i dječje zaštite biće uvođenje drugih pružalaca usluga, odnosno pluralizam pružalaca usluga, te će korisnici, samom mogućnošću da mogu birati uslugu, uticati i na njihov razvoj na lokalnom nivou.

Potrebno je razvijati načine uključivanja svih socijalnih aktera u zaštiti ljudskih prava svakog pojedinca, a naročito kroz:

- uključivanje svih socijalnih aktera u kreiranje socijalne politike (korisnike, institucije, pravna i fizička lica, civilni sektor, medije);
- unaprjeđenje kreiranja i sprovođenja socijalne politike na lokalnom nivou;
- unaprjeđenje mehanizma komunikacije i koordinacije između socijalnih aktera u planiranju i sprovođenju socijalne politike u lokalnoj zajednici;
- rad na podizanju svijesti javnosti o potrebama korisnika sistema socijalne i dječje zaštite.

Usluge socijalne i dječje zaštite za kojima postoji potreba, a ne mogu ih obezbijediti u potrebnom obimu javne ustanove, treba da budu obezbijeđene od pružalaca usluga kroz postupak javne nabavke, javnim pozivom ili javno-privatnim partnerstvom, u skladu sa zakonom.

Svrha ovakvog pristupa, kojim se određene usluge socijalne i dječje zaštite obezbjeđuju putem javne nabavke, javnim pozivom ili javno-privatnim partnerstvom, je poštovanje: dostupnosti usluga u najmanje restriktivnom okruženju; pluralizma usluga i pružalaca usluga.

Takođe, navedeni načini obezbjeđenja usluga socijalne i dječje zaštite, vide se kao sistemski mehanizam obezbjeđenja usluga i pružalaca usluga socijalne i dječje zaštite.

Efikasnija materijalna davanja

Efikasnost materijalnih davanja se ogleda:

- 1) u kojoj mjeri ona obezbjeđuju egzistencijalni minimum korisnika koji zbog ograničenosti i socijalnih barijera ne mogu sebi obezbijediti sredstva za život, niti im uža ili šira porodica može pomoći;
- 2) u kojoj mjeri su usmjerena na one korisnike koji ispunjavaju uslove za ostvarivanje prava;
- 3) stepenu informisanosti građana o njihovim pravima;
- 4) pojednostavljenih administrativnih procedura;
- 5) u postojanju baza podataka koje su umrežene sa ostalim sistemima;
- 6) u kojoj mjeri su materijalna davanja u funkciji prevazidaženja trenutno nepovoljne situacije u kojoj se našao korisnik ili njegova porodica.

Od posebno značaja za efikasnost materijalnih davanja je izgradnja baze podataka u sistemu socijalne i dječje zaštite, baza podataka u drugim sistemima, umrežavanje baza podataka svih institucija.

Potrebno je postepeno uvesti aktivaciju korisnika materijalnog obezbjeđenja. Programi aktivacije mogli bi da omoguće jasno razdvajanje korisnika materijalnog obezbjeđenja, koji su angažovani u svojoj ekonomiji, od onih kojih ne ostvaruju prihode. Posebno je značajna činjenica da angažovanje korisnika materijalnog obezbjeđenja može da bude u sferi usluga socijalne zaštite. U tom smislu je važno detaljno sagledati postojeću praksu javnih radova i drugih mjera aktivacije.

Obezbjeđivanje kvalitetnih usluga u socijalnoj i dječjoj zaštiti

Pitanje kvaliteta usluga u sistemu socijalne i dječje zaštite i jačanje profesionalnih kapaciteta pružalaca usluga, posebno u državnim institucijama je suštinska pretpostavka uspješne reforme sistema socijalne i dječje zaštite.

Obezbjeđivanje kvaliteta usluga podrazumijeva:

- 1) izradu minimalnih standarda usluga socijalne i dječje zaštite;
- 2) razvoj usluga koje podržavaju prirodnu porodicu i porodično okruženje korisnika kao najmanje restriktivno okruženje;
- 3) podsticanje razvoja usluga koje podržavaju boravak korisnika u porodici ili neposrednom okruženju: porodičnog smještaja-hraniteljstva, usluga dnevnih centara, pomoći u kući, savjetodavnih usluga i drugih usluga socijalne i dječje zaštite;
- 4) podizanje kvaliteta usluga u postojećim ustanovama na viši nivo i pružanje novih usluga i uvođenje novih programa, posebno za djecu bez roditeljskog staranja, djecu sa smetnjama u razvju, djecu i mlade sa poremećajima u ponašanju, lica sa invaliditetom, žrtve trgovine ljudima i porodičnog nasilja, liječene uživaocce opojnih sredstava, oboljelih od AIDS-a i dr.;
- 5) obezbjeđivanje efikasnog sistema stručne podrške, supervizije i inspekcije;

- 6) promjenu u organizaciji rada centara za socijalni rad i uvođenje novih metoda rada.

Za razvoj usluga socijalne i dječje zaštite potrebno je formiranje mehanizma za unaprjeđenje socijalne i dječje zaštite.

Putem javnih nabavki, javnim pozivom ili javno-privatnim partnerstvom, sistemski se omogućava da korisnik ima dostupnu i kvalitetnu uslugu, koju će pružati pružalac usluge za koga se utvrdi da ima najbolje kapacitete i resurse za pružanje kvalitetne usluge.

Jačanje profesionalnih kapaciteta zaposlenih i pružalaca usluga u sistemu socijalne i dječje zaštite podrazumijeva:

- 1) kontinuiranu edukaciju zaposlenih;
- 2) stručno napredovanje zaposlenih;
- 3) izradu i akreditaciju programa edukacije zaposlenih u socijalnoj i dječjoj zaštiti u oblastima: (a) odgovornosti za realizaciju stručnog postupka (vođenje slučaja) u centrima za socijalni rad i drugim službama; (b) zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja djece, odraslih i starih lica i nasilja u porodici; (c) hraniteljstva odnosno porodičnog smještaja i usvojenja; (d) strateškog planiranja i međusektorske saradnje; (e) zasnivanja programa u zajednici; (f) medijacije; (g) supervizije i evaluacije ishoda stručnog socijalnog rada; (h) upravljanje ustanovama i ljudskim resursima u socijalnoj i dječjoj zaštiti; (i) specijalizovanih programa za posebne grupe korisnika;
- 4) uvođenje sistema licenciranja za organizacije i stručne radnike, kao i akreditacije programa obuke i programa pružanja usluga;
- 5) uvođenje etičkih principa i izrada kodeksa prakse i profesionalnog ponašanja;
- 6) uvođenje sistema monitoringa i evaluacije efekata preduzetih mjera.

Za obavljanje razvojnih, savjetodavnih, istraživačkih i drugih stručnih poslova u socijalnoj i dječjoj zaštiti i jačanje profesionalnih kapaciteta zaposlenih i pružalaca usluga, izuzetno je važno osnivanje Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu.

CILJEVI RAZVOJA

Osnovni cilj

Osnovni cilj Strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite je unaprjeđenje kvaliteta života i osnaživanje za samostalan i produktivan život pojedinca i porodice.

Osnovni cilj se postiže kroz sistem socijalne i dječje zaštite koji je uređen zakonom u skladu sa međunarodnim standardima, planiran i organizovan prema realnim potrebama zajednice, na principima decentralizacije i participativnog odlučivanja, u kome svi socijalni akteri imaju adekvatne odgovornosti i mogućnosti za pružanje i finansiranje usluga socijalne i dječje zaštite, čineći ih jednako dostupnim svim korisnicima i djelotvornim u pružanju podrške osjetljivim grupama.

Država i organi lokalne samouprave su najvažniji subjekti koji obezbjeđuju razvoj usluga socijalne i dječje zaštite, kao i socijalnih programa i projekata za unaprijeđenje socijalne i dječje zaštite.

Međunarodne organizacije u tranzicionom periodu imaju važnu ulogu u obezbjeđivanju sredstava za razvoj usluga socijalne i dječje zaštite. Na ovaj način obezbeđuje se pluralizam socijalnih programa i pluralizam pružalaca usluga socijalne zaštite.

U sistemu socijalne i dječje zaštite, civilni sektor ima prepoznatljivu ulogu i jedan je od faktora za ispunjavanje socijalnih funkcija države.

Koncept kombinovane socijalne politike promoviše usluge socijalne i dječje zaštite kao javno dobro. Takvim zahtjevima može odgovoriti samo pluralizam socijalnih programa i projekata, u kojima je moguće prepoznati ulogu svih učesnika: građana, volontera, korisnika, organizacija civilnog društva, lokalnih vlasti, privrede i privatnih preduzetnika, javnih ustanova i države.

Posebni ciljevi

Posebni ciljevi reforme sistema socijalne i dječje zaštite su:

- 1) Unaprijeđenje zaštite građana kojima je potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite;**
- 2) Identifikovanje potreba korisnika i strateško, međusistemski usklađeno, planiranje usluga na različitim nivoima;**
- 3) Razvoj usluga koje podržavaju život u zajednici;**
- 4) Uvođenje sistema kvaliteta u socijalnu i dječju zaštitu.**

Posebni cilj 1- Unaprijeđenje zaštite građana kojima je potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite

Imajući u vidu da socijalna i dječja zaštita ima za cilj unaprijeđenje kvaliteta života i osnaživanje za samostalan i produktivan život pojedinca i porodice, ona je i najznačajniji društveni mehanizam za zaštitu građana kojima je potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite.

Mjere i aktivnosti koje treba realizovati u narednom periodu

Unapređivanje nivoa socijalne sigurnosti zahtijeva da se:

- 1) Unaprijedi visina materijalnih davanja sa stanovišta zadovoljavanja osnovnih životnih potreba;
- 2) Razvije sistem informisanja javnosti o pravima iz socijalne i dječje zaštite radi povećanja dostupnosti prava;

- 3) Pojednostave procedure i administriranje za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite;
- 4) Razviju mjere aktivacije za uključenje u programe zapošljavanja i radnog angažovanja radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja;
- 5) Izradi baza podataka i uspostavi informacijski sistem socijalnog staranja.

Posebni cilj 2. - Identifikovanje potreba korisnika i strateško, međusistemski usklađeno, planiranje usluga na različitim nivoima

Centralizovani sistem socijalne i dječje zaštite i sektorsko planiranje, nejasne podjele uloga i odgovornosti pojedinih sistema, ima za posljedicu parcijalno zadovoljavanje potreba, preklapanja u pružanju usluga ili nedostatka usluga u većini lokalnih zajednica. Uočljiv je nedostatak planskog pristupa u zadovoljavanju potreba grupa korisnika i međusistemski povezano planiranje, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Evidencije koje se vode u različitim sistemima su međusobno neuporedive i nedostupne drugim sistemima.

Paralelno sa tim, nedostaju mehanizmi za identifikovanje potreba korisnika a posebno ranjivih grupa. Posljedica toga je neadekvatna mreža usluga, nedovoljno efikasno i ekonomično trošenje finansijskih sredstava koje obično nije u skladu sa realnim potrebama pojedinih grupa korisnika i lokalnih zajednica.

U skladu sa navedenim, izuzetno je važno da se izradi informacijski sistem socijalnog staranja "socijalni karton" koji će unaprijediti sistem socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori. Sistem će omogućiti elektronsku razmjenu podataka među institucijama radi smanjenja administrativnih troškova, efikasnijeg pružanja usluga socijalne i dječje zaštite i kreiranju politika u ovoj oblasti. Uvođenjem informacionog sistema unaprijediće se vođenje evidencije, izvještavanje i izrada stručnih analiza, kako bi sistemom socijalne i dječje zaštite bili obuhvaćeni svi socijalno ugroženi građani i smanjila se greška isključenosti. Planirane aktivnosti u periodu 2014-2017. godine, odnose se na: (a) nastavak izgradnje i nadogradnju informacionog sistema socijalne zaštite u centrima za socijalni rad; (b) dalju podršku insitucionalnoj izgradnji sistema socijalne zaštite; (c) nastavak povezivanja centara za socijalni rad sa drugim institucijama, s fokusom na nasilje u porodici (sa organima policije, tužilaštvom, sudovima, sistemom zdravstvene zaštite); registraciju i upućivanje na vaninstitucionalne usluge socijalne i dječje zaštite u zajednici; (d) izgradnju informacionog sistema ustanova socijalne zaštite; (e) informatičko povezivanje centara za socijalni rad sa ministarstvom nadležnim za poslove socijalnog staranja i organizacijama koje pružaju usluge u zajednici; (f) informatičko međuinstitucionalno povezivanje centara za socijalni rad sa službama u lokalnoj samoupravi koje se bave socijalnom zaštitom) i dr.

Mjere i aktivnosti koje treba realizovati

- 1) Izraditi analizu o potrebama građana za uslugama u socijalnoj i dječjoj zaštiti u svim opštinama;
- 2) Usvojiti međuresorske protokole o saradnji i postupanju, kojim će se definisati obaveze i oblici saradnje različitih sistema;
- 3) Usvojiti protokole o saradnji i postupanju na lokalnom nivou za procjenu i zadovoljavanje potreba korisničkih grupa;

- 4) Donijeti strateške i akcione planove socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou i obezbijediti mehanizme za njihovu realizaciju;
- 5) Izraditi informacioni sistem socijalnog staranja (socijalni karton).

Posebni cilj 3. - Razvoj usluga koje podržavaju život u zajednici

Sadašnja mreža ustanova i stepen razvijenosti usluga u lokalnim zajednicama u Crnoj Gori ne omogućava korisnicima u sistemu socijalne i dječje zaštite da koriste usluge u neposrednom okruženju.

Zbog nerazvijenosti usluga koje podržavaju život u zajednici, jedan broj djece bez roditeljskog staranja, djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama i djece sa smetnjama u razvoju, boravi u ustanovama za smještaj, što nije u skladu sa međunarodnim standardima i u najboljem interesu djece.

Zaštita odraslih i starih lica uglavnom je usmjerena na materijalna davanja i usluge smještaja. Za manji broj korisnika obezbijeđena je usluga pomoći u kući. U skoro svim opštinama postoje klubovi za stare i penzionere.

Mjere i aktivnosti koje treba realizovati

- 1) Propisati normative i minimalne standarde rada centra za socijalni rad, u okviru koga bi se uredili bliži uslovi, normativi i standardi za procjenu i planiranje kada ih radi centar za socijalni rad, kao i neodložne intervencije; uvesti nove metode rada u centrima za socijalni rad;
- 2) Propisati minimalne standarde usluga socijalne i dječje zaštite za usluge podrške za život u zajednici (dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalnu asistenciju, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik); usluge smještaja (smještaj u ustanovu socijalne zaštite, smještaj u prihvatilište-sklonište), način finansiranja usluga;
- 3) Propisati minimalne standarde za uslugu porodičnog smještaja-hraniteljstva i porodičnog smještaja;
- 4) Propisati minimalne standarde za savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge (savjetovanje; terapija; medijacija; SOS telefon);
- 5) Primijenjivati mogućnost obezbjeđenja usluga socijalne i dječje zaštite putem javnih nabavki, javnim pozivom ili javno-privatnim partnerstvom;
- 6) Ojačati međusektorsku saradnju i mehanizme prevencije smještaja djece u ustanove, na primjer kroz potpisivanje protokola o jačanju međusektorske saradnje u prevenciji institucionalizacije;
- 7) Izraditi Plan transformacije JU Zavoda „Komanski most“ i JU Dječji dom „Mladost“ Bijela;
- 8) Uspostavljati usluge socijalne i dječje zaštite u lokalnim zajednicama – usluge podrške za život u zajednici;
- 9) Osnovati lokalne savjete za planiranje u socijalnoj i dječjoj zaštiti, koji treba da budu nosioci razvoja mreže usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou;
- 10) Formirati mehanizam za unaprijeđenje socijalne i dječje zaštite;

- 11) Urediti mehanizme stimulativnih mjera za ulaganje i obavljanje djelatnosti socijalne i dječje zaštite;
- 12) Uvesti mehanizme i stimulativne mjere za unaprijeđenje kapaciteta potencijalnih pružalaca usluga socijalne i dječje zaštite.

Posebni cilj 4. - Uvođenje sistema kvaliteta

Programi profesionalnog osposobljavanja i jačanja profesionalnih kapaciteta zaposlenih i drugog angažovanog osoblja u sistemu socijalne i dječje zaštite nijesu ustanovljeni, što je preduslov za profesionalno napredovanje zaposlenih.

Nijesu propisani uslovi po kojima se mogu pružati različite usluge – sistem akreditacije i licenciranja. Takođe, nijesu utvrđeni elementi kodeksa profesionalnog ponašanja.

Sistem inspekcije u socijalnoj i dječjoj zaštiti nije uspostavljen.

Mjere i aktivnosti

- 1) Uvesti sistem licenciranja za organizacije koje pružaju usluge socijalne i dječje zaštite, kao i stručne radnike, odnosno propisati bliže uslove za izdavanje licence, obnavljanje licence, privremeno ukidanje i oduzimanje licence organizacijama i stručnim radnicima, kao i obrazac licence;
- 2) Propisati stručne i druge poslove u oblasti socijalne i dječje zaštite i definisati ih u odnosu na sistem licenciranja i sistem sertifikacije, radi uvođenja i unaprijeđenja kvaliteta socijalne i dječje zaštite;
- 3) Ustanoviti programe profesionalnog osposobljavanja i jačanja profesionalnih kapaciteta zaposlenih i drugog angažovanog osoblja u sistemu socijalne i dječje zaštite i mehanizme podrške za njihovu realizaciju;
- 4) Donijeti nove propise kojima se reguliše način vođenja evidencije u sistemu socijalne i dječje zaštite, a koji je u skladu sa stepenom razvoja informacionih tehnologija;
- 5) Uvesti sistem supervizije stručnog rada;
- 6) Propisati uslove za akreditaciju programa obuke stručnih radnika i drugih angažovanih lica u socijalnoj i dječjoj zaštiti, kao i programa pružanja usluga socijalne i dječje zaštite, kao i razvijati ove programe radi kontinuirane i sistemski uređene edukaciju zaposlenih;
- 7) Donijeti etički kodeks stručnih radnika u socijalnoj i dječjoj zaštiti.

OČEKIVANI ISHODI REFORME SISTEMA SOCIJALNE I DJEČJE ZAŠTITE

- Sistem socijalne i dječje zaštite povezan sa drugim sistemima i djelatnostima u društvu i harmonizovan sa međunarodnim propisima i standardima, usmjeren na prevenciju socijalnih problema;
- Unaprijeđen kvalitet usluga u lokalnim zajednicama, koje podržavaju boravak korisnika u porodici i zajednici i dostupne su korisnicima;
- Obezbijeđeno učešće građana i korisnika u odlučivanju o sredstvima i načinima za zadovoljavanje potreba;

- Obezbijeđena efikasna materijalna davanja u socijalnoj i dječjoj zaštiti;
- Obezbijeđen pluralizam licenciranih pružalaca usluga socijalne i dječje zaštite;
- Unaprijeđen kvalitet stručnog rada u socijalnoj i dječjoj zaštiti;
- Obezbijeđeni mehanizam kontrole, evaluacije i praćenja efekata preduzetih mjera.

REALIZACIJA I PREISPITIVANJE STRATEGIJE

Ministarstvo rada i socijalnog staranja glavni je nosilac predloženih aktivnosti u sistemu socijalne i dječje zaštite.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja će, na osnovu evaluacije i izvještaja svih socijalnih aktera koji učestvuju u realizaciji ove strategije, jednom godišnje sagledati i ocijeniti tok reforme sistema socijalne i dječje zaštite.

Ministarstvo će zajedno sa predstavnicima lokalne samouprave, nevladinim sektorom i drugim socijalnim akterima implementacije ove strategije, vršiti kontinuirani monitoring i evaluaciju postignutih rezultata i u skladu sa tim saznanjima predlagati odgovarajuće mjere i aktivnosti.

Uspješnost realizacije ove strategije biće praćena pomoću indikatora uticaja kojima će se mjeriti efikasnost i efektivnost predloženih mjera.

Ključni indikatori uticaja za praćenje i ocjenjivanje uspješnosti primjene ove strategije biće sljedeći:

- Broj novih usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite;
- Broj djece u ustanovama za smještaj;
- Broj djece koja su se iz ustanova za smještaj vratila u biološke porodice ili su upućena na alternativni smještaj (hraniteljstvo, male grupne kuće);
- Obuhvat korisnika materijalnim davanjima i uslugama;
- Struktura korisnika materijalnim davanjima i uslugama;
- Zadovoljstvo korisnika materijalnim davanjima i uslugama;
- Dostupnost usluga za korisnike;
- Mogućnosti pristupa uslugama;
- Nivo uključenosti različitih aktera u pružanje usluga socijalne i dječje zaštite;
- Finansijska sredstava koja su izdvojena za materijalna davanja i usluge socijalne i dječje zaštite;
- Struktura finansijskih sredstava izdvojenih za usluge socijalne i dječje zaštite (budžet lokalne samouprave, donatorska sredstva, drugi izvori).

Biće formiran **Tim za evaluaciju** primjene ove strategije. Tim za evaluaciju prati i ocjenjuje aktivnosti i rezultate ove strategije kao i akcionih planova i projekata razvijenih na bazi akcionih planova i izvještava periodično, jednom godišnje. Ovaj tim čine članovi koji su predstavnici Ministarstva rada i socijalnog staranja, lokalne samouprave, organizacija koje prižaju usluge socijalne i dječje zaštite i civilnog sektora.

Sastavni deo Strategije razvoja socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori je Akcioni plan za njenu implementaciju. Lokalna samouprava će svojim akcionim planovima razraditi te aktivnosti za područje opštine..

Troškovi stvaranja uslova za implementaciju Strategije razvoja socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori nijesu precizirani ovim dokumentom jer većina planiranih aktivnosti koje se odnose na kreiranje normativnog ambijenta sistema spada u domen redovnih aktivnosti Ministarstva rada i socijalnog staranja i drugih nadležnih organa. Troškove osnivanja i rada pojedinih ustanova socijalne i dječje zaštite (izgradnja i opremanje objekata i dr.) biće obezbijeđeni od strane osnivača.

**AKCIONI PLAN
ZA REALIZACIJU STRATEGIJE RAZVOJA SISTEMA SOCIJALNE I DJEČJE
ZAŠTITE U CRNOJ GORI
za period 2013-2014. godine**

**Posebni cilj 1:
Unaprijeđenje zaštite siromašnih građana**

Aktivnosti	Vremenski okvir	Rezultati	Indikatori i izvori verifikacije	Finansijaska sredstva		Odgovorni akteri
				Iznos	Izvori sredstava	
Izraditi pravilnike radi ostvarenja prava na materijalna davanja u oblasti socijalne i dječje zaštite	Do kraja 2013	Donijeti su pravilnici radi ostvarenja prava na materijalna davanja u oblasti socijalne i dječje zaštite	Pravilnici			MRSS
Preispitati i unaprijediti visinu sistem materijalnih davanja	Kraj 2013. i 2014.	Preispitana je i unaprijeđena visina materijalnih davanja	Analiza o visini materijalnih davanja			MRSS
Razviti sistem informisanja javnosti o pravima iz sistema socijalne i dječje zaštite radi povećanja dostupnosti prava	Do kraja 2013.	Razvijen sistem informisanja javnosti o pravima iz sistema socijalne i dječje zaštite i povećana je dostupnost prava	Sistem informisanja postavljen na portalu MRSS i centara za socijalni rad			MRSS
Pojednostaviti procedure i administriranje za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite	Do kraja 2014.	Pojednostavljen e su procedure i administriranje za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite	Povećan broj korisnika prava			MRSS
Razviti mjere aktivacije za uključnje u programe zapošljavanja i radnog angažovanja radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice	Do kraja 2014.	Razvijene su mjere aktivacije za uključnje u programe zapošljavanja i radnog angažovanja radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice	Dokument o mjerama aktivacije Broj korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice koji je uključen u mjere aktivacije			MRSS sa ZZZCG

Izraditi informacijski sistem socijalnog staranja („Socijalni karton“)	Do kraja 2014.	Izrađen je i implementiran glavni dio Informacionog sistema socijalnog staranja	Informacijski sistem socijalnog staranja			MRSS
Posebni cilj 2: Identifikovanje potreba korisnika i strateško, međusistemski usklađeno, planiranje usluga na različitim nivoima						
Aktivnosti	Vremenski okvir	Rezultati	Indikatori i izvori verifikacije	Finansijaska sredstva		Odgovorni akteri
				Iznos	Izvor i sredstva	
Izraditi analizu o potrebama građana za uslugama u socijalnoj i dječjoj zaštiti svim opštinama	Do kraja 2014.	Izrađena je analiza o potrebama građana za uslugama u socijalnoj i dječjoj zaštiti svim opštinama	Analiza			MRSS, centri za socijalni rad i jedinice lokalne samouprave
Usvojiti međuresorske protokole o saradnji i postupanju, kojim će se definisati obaveze i oblici saradnje različitih sistema	Do kraja 2014.	Usvojeni su međuresorski protokoli o saradnji i postupanju	Međusektorski protokoli			MRSS, Ministarstvo prosvjete, MUP, Ministarstvo pravde
Usvojiti protokole o saradnji i postupanju na lokalnom nivou za procjenu i zadovoljavanje potreba korisničkih grupa	Do kraja 2014.	Usvojeni su protokoli o saradnji i postupanju na lokalnom nivou	Potpisani protokoli na lokalnom nivou			Jedinice lokalne samouprave i pružaoci usluga socijalne i dječje zaštite
Donijeti strateške i akcijske planove socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou i obezbijediti mehanizme za njihovu realizaciju	Do kraja 2014.	Donijeti su strateški i akcijski planovi i obezbijeđeni mehanizmi za njihovu realizaciju	Strateški i akcijski planovi			Jedinice lokalne samouprave, centri za socijalni rad, NVO

**Posebni cilj 3:
Razvoj usluga koje podržavaju život u zajednici**

Aktivnosti	Vremenski okvir	Rezultati	Indikatori i izvori verifikacije	Finansijaska sredstva		Odgovorni akteri
				Iznos	Izvor i sredstva	
Propisati normative i minimalne standarde rada centra za socijalni rad, u okviru koga bi se uredili biži uslovi, normativi i standardi za procjenu i planiranje kada ih radi centar za socijalni rad, kao i neodložne intervencije; uvesti nove metode rada u centrima za socijalni rad	Do kraja 2013.	Propisani su normativi i minimalni standardi rada centra za socijalni radi	Pravilnik o normativnim a i minimalnim standardima centra za socijalni rad			MRSS
Propisati minimalne standarde usluga socijalne i dječje zaštite, odnosno na nivou minimalnih standarda, standardizovati usluge podrške za život u zajednici (dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalnu asistenciju, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik); usluge smještaja (smještaj u ustanovu socijalne zaštite, smještaj u prihvatilište-sklonište)	Do kraja 2013.	Propisani su minimalni standardi usluga socijalne i dječje zaštite i na nivou minimalnih standarda, standardizovane su usluge podrške za život u zajednici (dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalnu asistenciju, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik); usluge smještaja (smještaj u ustanovu	Pravilnik o minimalnim standardima usluga socijalne i dječje zaštite			MRSS

		socijalne zaštite, smještaj u prihvatilište-sklonište)				
Donijeti pravilnik o porodičnom smještaju-hraniteljstvu i porodičnom smještaju, gdje će se urediti i pitanja u odnosu na: program i način sprovođenja obuke i pružanje stručne podrške, licencu, kao i za naknadu troškova porodičnog smještaja-hraniteljstva i porodičnog smještaja i naknadu za rad za pružaoca usluge	Do kraja 2013.	Donijet je pravilnik o porodičnom smještaju-hraniteljstvu i porodičnom smještaju	Pravilnik o porodičnom smještaju-hraniteljstvu i porodičnom smještaju			MRSS
Propisati minimalne stanardarde za savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge (savjetovanje; terapija; medijacija; SOS telefon)	Do kraja 2013.	Propisani su minimalni stanardardi za savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge (savjetovanje; terapija; medijacija; SOS telefon)	Pravilnik o minimalnim standardima za savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge (savjetovanje ; terapija; medijacija; SOS telefon)			MRSS
Primijenjivati mogućnost obezbjeđenja putem javnih nabavki, javnim pozivom i javno-privatnim partnerstvom	Do kraja 2013.	Primijenjuju se javne nabavke, javni pozivi i javno-privatno partnerstvo u obezbjeđenju usluga socijalne i dječje zaštite	Uputstvo za javne nabavke usluga socijalne i dječje zaštite			MRSS i Ministarstvo finansija
Izraditi Protokol o jačanju međusektorske saradnje u prevenciji institucionalizacije	Do kraja 2013.	Izrađen je i potpisan Protokol o jačanju međusektorske saradnje u prevenciji institucionalizacije	Protokol			MRSS, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo zdravlja

		ije				
Izraditi Plan transformacije JU Zavoda „Komanski most“	U skladu sa planom transformacije koji donosi nadležni organ državne uprave.	Izrađen je plan transformacije	Plan transformacije			MRSS, JU Zavod „Komanski most“
Izraditi Plan transformacije JU Dječji dom „Mladost“ Bijela	U skladu sa planom transformacije koji donosi nadležni organ državne uprave.	Izrađen je plan transformacije	Plan transformacije			MRSS, JU Dječji dom „Mladost“ Bijela
Uspostaviti usluge socijalne i dječje zaštite u lokalnim zajednicama (npr. dnevni centri, prihvatilišta/skloništa, SOS telefoni i dr.)	Do kraja 2014.	Uspostavljene su usluge socijalne i dječje zaštite u lokalnim zajednicama (npr. dnevni centri, prihvatilišta/skloništa, SOS telefoni i dr.)	Broj usluga i broj korisnika			MRSS, jedinice lokalne samouprave, NVO
Osnovati lokalne savjete za planiranje u socijalnoj i dječjoj zaštiti, koji treba da budu nosioci razvoja mreže usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou;	Do kraja 2014.	Osnovani savjeti sa planiranje u socijalnoj i dječjoj zaštiti, u najmanje 3 jedinice lokalne samouprave	Odluke o osnivanju savjeta			Jedinice lokalne samouprave
Formirati mehanizam za unaprijeđenje socijalne i dječje zaštite	Do kraja 2013.	Formiran je mehanizam za unaprijeđenje socijalne i dječje zaštite	Uredba Vlade Crne Gore			MRSS
Posebni cilj 4: Uvođenje sistema kvaliteta u socijalnu i dječju zaštitu						
Aktivnosti	Vremenski okvir	Rezultati	Indikatori i izvori verifikacije	Finansijaska sredstva		Odgovorni akteri
				Iznos	Izvor	

					i sred stav a	
Uvesti sistem licenciranja za organizacije koje pružaju usluge socijalne i dječje zaštite, kao i stručne radnike, odnosno propisati bliže uslove za izdavanje licence, obnavljanje licence, privremeno ukidanje i oduzimanje licence organizacijama i stručnim radnicima, kao i obrazac licence	Do kraja 2014.	Uveden je sistem licenciranja za organizacije koje pružaju usluge socijalne i dječje zaštite, kao i za stručne radnike	Pravilnici o licenciranju organizacija i stručnih radnika			MRSS
Propisati stručne i druge poslove u oblasti socijalne i dječje zaštite i definisati ih u odnosu na sistem licenciranja i sistem sertifikacije, radi uvođenja i unaprijeđenja kvaliteta socijalne i dječje zaštite	Do kraja 2013.	Propisani su stručni i drugi poslovi u oblasti socijalne i dječje zaštite	Pravilnik o stručnim i drugim poslovima u socijalnoj i dječjoj zaštiti			MRSS
Donijeti nove propise kojima se reguliše način vođenja evidencije u sistemu socijalne i dječje zaštite, a koji je u skladu sa stepenom razvoja informacionih tehnologija	Do kraja 2013.	Donijeti su novi propisi kojima se reguliše način vođenja evidencije u sistemu socijalne i dječje zaštite, a koji je u skladu sa stepenom razvoja informacionih tehnologija	Pravilnik o evidenciji i dokumentaciji			MRSS
Uvesti sistem supervizije stručnog rada	Do kraja 2014.	Uspostavljen sistem supervizije stručnog rada	Akt MRSS			MRSS i